

Maa on voimaa - uuspakanallisuus modernina kansanuskona [vertaisarvioitavana oleva 1. versio]

Pasi Klemettinen
FT, perinteentutkija

Mikä kansa ja mikä uskonto?

Perinnetieteissä kansanuskon käsite viittaa tavallisesti suullisena perinteenä välitettäviin käsityksiin, jotka liittyvät yliluonnollisiksi koettuihin olentoihin, ilmiöihin ja tapahtumiin. Tapakulttuurissa yliluonnolliset, uskonnolliset ja myyttiset käsitykset manifestoituvat näkyvimmin riiteissä, rituaaleissa ja seremonioissa sekä yksittäisissä taikatavoissa. Funktionaalisesti tarkasteltuna uskonnot pyrkivät antamaan vastauksia elämän ja kuoleman peruskysymyksiin, kulttuurin ja luonnon alkuperään, yhteisöjen toiminnan ja jatkuvuuden mielekkyyteen sekä ihmislajin lopullisiin tavoitteisiin tai päämääriin universumissa. Kansanuskon tutkimuksen piirissä ei-persoonallisen prototyyppisen tiedon yhteydessä käytettäviä vakiintuneita käsitteitä ovat myyttinen, arkkityyppinen ja konventionaalinen. Toisaalta alussa mainitsemani yliluonnollisuus tai yli-inhimillisyys ei ole riittävä tai edes välttämätön ominaisuus erilaisten kulttuuristen ilmiöiden luokittelemisessa uskonnon kategoriaan. Veikko Anttonen korostaa uskonnon määrittelemisessä olennaisina kulttuurisidonnaisia käsityksiä pyhästä, pyhydestä ja pyhittämisestä erotuksena profaanille ja epäpuhtaalle.¹ Mainittakoon, että ihmisen ja luonnon pyhyys ja pyhittäminen ovat jatkossa käsittelemässäni uuspakanallisuudessa ja luonnonuskonnollisuudessa keskeisellä sijalla..² Tosin kyseisten liikkeiden piirissä länsimaisten korkeauskontojen suosima dikotominen ajattelu ja ilmiöiden karkea polaarinen jaottelu on pyritty tietoisesti hylkäämään.

Kansanuskon ja -uskonnon yhteydessä on ongelmallista itse käsitteen kansa määrittelemisen. Omassa ajattelussani kansa viittaa teknisenä terminä Alan Dundesin määritelmän mukaisesti mihin tahansa ihmisryhmään, joka pitää yllä omakseen kokemaansa traditiota. Määritelmä pitää näin sisällään myös urbaanit ryhmät ja yhteisöt, eikä se tee jyrkkää erottelua korkean ja matalan tai suuren ja pienen kulttuurin välillä.³ Menneisyyteen voimakkaasti suuntautuvan perinteisen tulkinnan mukaan kansa viittaa erityisesti omavarais- tai vaihtotaloudessa eläneisiin arkaaisiin kansoihin, heimoihin ja väestönsiin. Tässä viitekehyksessä periferinen kansa käsitetään kollektiivitradiotiota ylläpitäväksi konservatiiviseksi yhteisöksi, joka on tavalla tai toisella pystynyt säilyttämään arkaaisia perinneaineiksia nopeasti muuttuvassa maailmassa. Käytännössä elävä kansanusko muodostaa dynaamisen kognitiivisen verkoston, joka sisältää pitkäkestoisia kulttuurisia mielikuvia, mutta joka toisaalta kehittyy ja muuttuu uusien uskonnollisten vaikutteiden ja kulttuuriekologisten olosuhteiden seurauksena. Dogmaattisten korkeauskontojen ulkopuolella tai niiden rinnalla elävä kansanusko muodostaa harvoin yhtenäisen ja staattisen uskomusjärjestelmän, vaikka siinä esiintyvät peruselementit ovat traditionaalisia ja/tai korkeauskonnoista omaksuttuja.⁴ Tämän seurauksena saman uskomusjärjestelmän sisällä voi olla useita rinnakkaisia ja ristiriitaisia käsitteellisiä komplekseja.

Maanviljelyä, karjanhoitoa, metsästystä, kalastusta ja keräilytaloutta harjoittaneiden arkaisten yhteisöjen uskontoon on usein katsottu liittyvän taikauskoisuutta, joka määrittelee laajasti ottaen perinneyhteisössä elävien ihmisten maagisen suhteen elinympäristöön ja todellisuuteen. Taikauskoiset kansat ja heimot ovat eläneet länsimaisen rationaalisen

tiedemaailman näkökulmasta uskomusten, myyttien, henkiolentojen ja kuvitellun yliluonnollisen maailman keskellä. Viime kädessä länsimaisten kansanvalistus- ja kristillistämiprojektien pyrkimyksenä on ollut pakanallisten kansojen johdattaminen ”keppiä ja porkkanaa” käyttäen evoluution pimeästä menneisyydestä muiden sivistyskansojen joukkoon. Arkaaisiin tapoihin, uskomuksiin, elinkeinoin ja sosiaalisiin rakenteisiin perustuvat yhteisöt katoavat, mutta samanaikaisesti monikulttuurinen urbaani ympäristö synnyttää ja aktivoi uusia yhteisöllisyyden ja uskonnollisuuden muotoja, joissa myönteiseksi koettu menneisyys, ristiriitojen sävyttämä nykyisyys ja tulevaisuuden visiot voivat yhdistyä mitä mielenkiintoisimmalla tavalla.

Mitä sitten tarkoitetaan yliluonnollisella perinnetieteissä? Omassa väitöskirjassani olen määritellyt käsitteen seuraavasti: ”Yliluonnollisia ovat kaikki ne ilmiöt, jotka ihminen itse käsittää tavanomaisten luonnonlakien tai kausalliteettien ulkopuolelle jääviksi ja näistä riippumatta toimiviksi tai tapahtuviksi. Folkloristiikassa yliluonnollisen käsite ei sisällä vaatimusta ilmiöiden objektiivisesta todistettavuudesta vaan huomio kiinnitetään yksilöiden tai yhteisöjen omien elämysten ja niitä koskevien ilmausten merkityksellisyyteen.”⁵ Käsite yliluonnollinen on kuitenkin jossain määrin harhaanjohtava, sillä se, mikä on länsimaisen tieteen näkökulmasta irrationaalista, on usein uskonnollisessa ajattelussa osa rationaalista maailmankuvaa.⁶ Esittämäni määritelmä ei sulje pois mahdollisuutta, että yliluonnollisia asioita kokevat ihmiset pitävät itse tuntemuksiaan tai elämyksiään normaaleina ja arkitodellisuuteen kuuluvina. Kysymys onkin siitä mistä ja miten yli-inhimillisten kykyjen, ominaisuuksien ja olentojen käsitetään esim. myyttis-maagisessa mielessä tulevan.

Uuspakanallisuus ei tee jyrkkää rajaa luonnollisen ja yliluonnollisen välillä, sillä kaikki todellisuuden aspeetit kuuluvat viime kädessä samaan holistiseen järjestelmään ja esimerkiksi pyhyys ja jumalallisuus ovat osa kaikkea olevaista. Toisaalta uuspakanalliseen ajatteluun sisältyy käsityksiä voimapaikoista ja -objekteista, joihin energiaa on erityisesti sitoutunut tai joiden kautta voimaa voidaan maagisissa rituaaleissa erityisesti kanavoida. Kyseisen uskomusjärjestelmän ulkopuolisen tiedemiehen silmin kyseiset käsitykset ovat helposti tulkittavissa yliluonnollisen tai paranormaalien piiriin kuuluviksi, sillä ilmiöiden välisten kytkentöjen tai kausaalisuhteiden verifioiminen ns. kovien tieteiden menetelmin on erittäin vaikeaa ellei mahdotonta. Tämä ei kulttuurintutkijan näkökulmasta luonnollisesti tarkoita sitä, että uuspakanoiden kokemusmaailma ja maailmankuva tulisi kieltää toisen inhimillisen ja muutoksille alttiin tradition argumentein.

Uudet tuulet puhaltavat

Modernilla kansanuskolla tai -uskonnolla viitataan tavallisesti kulttuurisesti suhteellisen laajalle levinneisiin tapoihin ja uskomuksiin, jotka elävät virallisen kirkon ulkopuolella tai sen marginaalissa kansanomaisessa kontekstissa (mm. amuletit, enteet, enneudet, pyhimystenpalvonta, eksorsismi ja vainajakäsitykset). Toisaalta on olemassa myös vitaalisia uususkonnollisuuden muotoja, joilla ei ole kytkentää korkeauskontoihin vaan esimerkiksi luonnonuskontojen esikristillisiin uskomusjärjestelmiin (esim. uusshamanismi). Nykyisistä länsimaisista kulttuuri-ilmiöistä puhuttaessa kansanuskontoon tulee sisällyttää ainakin seuraavat alamääritelmät: 1) kansanuskon tai kansan uskonnon jaetut uskomukset ja maailmankuvalliset käsitykset elävät usein marginaalisten ryhmien tai yhteisöjen ylläpitämänä, 2) ryhmien toiminta saa urbanissa miljöössä ala-, vasta- ja

vaihtoehtokulttuurisia piirteitä, 3) maantieteellisesti kaukana toisistaan mahdollisesti asuvat ryhmän jäsenet saattavat kokoontua yhteen ainoastaan internetin välityksellä (tällä on luonnollisesti olemassa hyvät ja huonot puolensa), 4) osallistujien tiedot liikkeen taustalla olevista oppijärjestelmistä ovat usein fragmentaarisia: yksittäiset jäsenet omaksuvat ja soveltavat uskonnollisia, filosofisia, ideologisia tms. käsityksiä henkilökohtaisten mieltymystensä mukaisesti.

Laajemmin tarkasteltuna monet uususkonnollisista suuntauksista ovat syntyneet vastareaktionä autoritaarisille korkeuskonnoille, ylikansallisille talousjärjestelmille ja länsimaiselle kehitysideologialle. Yhteisöt ja niiden jäsenet pyrkivät näin löytämään elämälleen uuden arvoperustan, joka voi korostaa käytännön terveyskäsitteitä ja ekologisia näkökohtia osana uskonnollis-filosofista viitekehystä. Itse asiassa kansanuskon termin käyttäminen ei ole nykyisiä kulttuuri-ilmiöitä tutkittaessa lainkaan välttämätöntä, sillä tutkimushistoriallisia rasitteita kantavana se voidaan lähes poikkeuksetta korvata käsitteillä populaari uskonto, uudet uskonnolliset liikkeet tai uususkonnollisuus. Mainittakoon, että uudet uskonnolliset liikkeet voivat toimia ja vaikuttaa myös kirkollisten instituutioiden sisällä. Esimerkiksi popular religion viittaa käsitteparina kristillisyyden muotoihin, jotka elävät kansanomaisessa kontekstissa. Kyseiset kansan (tai sitä edustavien uskonnollisten auktoriteettien) määrittelemät ja harjoittamat uskonnollisuuden muodot säilyttävät kuitenkin tavallisesti dialogisen ja hienovaraisen suhteensa kirkkoon.⁷

Missä määrin uudet uskonnolliset liikkeet tuovat jotakin uutta uskonnollisuuden laajaan kenttään? Tavallisesti uudeksi luokitellut liikkeet perustuvat perinteisiin uskomusjärjestelmiin, joita on sovellettu liikkeen perustajien tms. keskushenkilöiden toimesta uuteen muotoon. Uutta kyseisten liikkeiden toiminnassa voivat olla oppien sisällölliset muotoilut ja painotukset sekä uskonnollisuuden yksilölliset ja yhteisölliset toteuttamistavat (mm. seremoniat, rituaalit, elämäntavat ja erilaiset organisaatiot). Liikkeen uutuus määrittyy näin usein suhteessa aiempiin uskonnollisiin oppeihin ja instituutioihin, joista liike on irtaantunut joko osittain tai kokonaan. Oman lukunsa uususkonnollisuuden kentässä muodostavat korkeuskontojen piirissä toimivat uudistus- ja protestiliikkeet. Mainittakoon, että vain harvojen liikkeiden oppirakennelmissa esitetään täysin uusia myyttejä.⁸ Kuten monet tutkijat ovat esittäneet uusien uskonnollisten liikkeiden elinvoimaisuus on epäilemättä sidoksissa länsimaisen modernisaation tuottaman elämäntavan ja arvomaailman kyseenalaistamiseen. Kristinuskon perinteisillä läntisillä valta-alueilla tapahtunut sekularisoituminen yhdistettynä kaikkivoipien markkinavoimien globalisoitumiseen ja massojen rituaalisia muotoja saaneeseen kulutushysteriaan on epäilemättä synnyttänyt tarpeen individualistiselle uskonnollisuudelle.

Martti Junnonaho kirjoittaa uuden ajan länsimaisessa uskonnollisuudessa olevan ensijaisesti kysymys yksilöllisestä valinnasta, valitaan ”religion a la carte”.⁹ Tämä piirre korostuu erityisesti Internetin välityksellä toimivissa ja kokoontuvissa yhteisöissä. Esimerkiksi Wicca-keskusteluryhmään osallistuvien ei tarvitse jakaa yhteisön uskomuksia ja arvomaailmaa vaikka osallistuisivat aktiivisesti verkossa käytävään ajatusten ja mielipiteiden vaihtoon. Käytännössä keskustelyryhmä kuitenkin kontrolloi tekstien muotoa ja sisältöä sekä vaatii yksittäistä kirjoittajaa tarvittaessa selvittämään epäkorrektia tai epäloogista kirjoitteluaan. Robert Arpo toteaa artikkelissaan *Pakanallista menoaa* poikkeuksien uhkaavan yhteisön jakamaa kollektiivista mielikuvaa itsestään ja tämän vuoksi niihin reagoidaan usein voimakkaasti. Uususkonnollisten virtuaaliyhteisöjen jäsenyys ei ole perinteisessä mielessä

sitovaa, mutta se on normatiivisessa mielessä velvoittavaa. Yksinkertaisena sanktiona voi olla epäasiallisen jäsenen tai osallistujan ignorointi, joka lopulta johtaa häirikön turhautumiseen ja poistumiseen keskusteluryhmästä. Luonnollisesti kiusallinen ja ei-toivottu henkilö voidaan sulkea keskusteluryhmän ulkopuolelle myös puhtaasti teknisin keinoin.¹⁰

Maagisesta ajattelusta

Seuraavassa tarkastelen lähemmin maagista ajattelua, joka on eräs keskeinen tekijä määriteltäessä sekä arkaaista että modernia kansanuskkoa. Yleisesti ottaen länsimaissa magialla ei ole virallista tai julkista institutionaalista asemaa ja yhteiskunnallista oikeutusta; sen sijaan useissa ei-länsimaisissa kulttuureissa magia on luonnollinen osa uskonnollista ajattelua ja yhteisöllistä toimintaa.¹¹ Evolutionistiseen teoriaan perustuvan käsityksen mukaan inhimillinen ajattelu on kehittynyt primitiivisestä magiasta uskonnon kautta tieteeseen. Magia ja uskonto liittyvät kuitenkin toisiaan täydentävinä yliluonnollisen lähestymistapoina lähes kaikkiin kulttuureihin. Itse asiassa maagiset käytänteet ovat usein uskonnon universaalien teorioiden praktisia ja fragmentaarisia representaatioita.

Magiassa teknisesti oikein suoritettuna rituaalin uskotaan tavallisesti luonnonlain välttämättömyydellä aiheuttavan toivotun lopputuloksen.¹² Uuspakanallisen magia-käsityksen mukaan maailmakaikkeus on täynnä energiaa, jota ihminen voi tietoisesti ja rituaalisesti kontrolloida sekä vaikuttaa näin todellisuudessa vallitseviin asiointiloihin intentioidensa mukaisesti¹³: ”Magic is the art and science of focusing your will and emotions to effect change both in the world around you and the world within you.”¹⁴ Magiassa ei näin ollen pyritä rikkomään luonnonlakeja vaan käyttämään niitä luovasti ja rakentavasti hyväksi.¹⁵ Tahdon (The Will) tietoisesti hallitsemisen ja suuntaamisen ohella keskeisellä sijalla nykymagiassa on kyky visualisoida intentioiden kohde joko yksin tai ryhmässä suoritettuna rituaalissa. Visualisointi kuuluu mm. Starhawkin (1989) hahmottamassa wiccalaisuudessa osaksi ekstaasi- ja transsitekniikkaharjoituksia. Tahdon käsitteen voidaan tulkita viittaavan tai kytkeytyvän minän itsenäisyyteen, itseluottamukseen sekä uskonnollisessa ja shamanistisessa mielessä sieluun tai ihmisen syvempään olemukseen (”true self”). Tahdon voimalla jokainen ihminen voi hallita tai muuttaa omaa elämäänsä ja tätä kautta myös todellisuutta, jossa kaikki olavaiset eksistivät.¹⁶

Kansanuskossa maagiset riittitekniikat perustuvat yleensä kosketuksen ja yhtäläisyyden periaatteille (sympateettinen magia). Tartuntamagiassa fyysisessä yhteydessä kerran olleiden objektien uskotaan vaikuttavan tai olevan yhteydessä toisiinsa erottamisen jälkeenkin. Kyseiseen logiikkaan perustuen voidaan kohteesta toiseen siirtää yliluonnollisia ominaisuuksia tai tartuttaa esimerkiksi tautidemoneja. Usein tiettyssä objektissa vaikuttava voima tai sielu on sitoutunut sen tiettyyn osaan, jolloin osaa maagisesti käsittelemällä voidaan hallita myös kokonaisuutta (pars pro toto -periaate). Uuspakanallisessa ajattelussa kaikki todellisuuden osatekijät ovat maagisessa tai kosmisessa yhteydessä toisiinsa, jolloin niiden välille voidaan rituaalisesti luoda todellinen tai imaginaarinen yhteys. Ykseyden perusperiaate voidaan kiteyttää lauseeseen: ”All Otherworlds are part of the this world” (vrt. tulevaisuuden visiot interaktiivisista tietoverkoista ja virtuaalitodellisuudesta).¹⁷

Perinteisessä homeopaattisessa (imitatiivisessa) magiassa puolestaan tiettyä kohdetta rituaalisesti jäljittelemällä tai kuvaamalla pyritään 1) ottamaan kohteen edustamat voimat

henkilökohtaiseen käyttöön, 2) hallitsemaan kohdetta tai 3) aiheuttamaan samankaltainen vaikutus.¹⁸ Magian keskeisenä pyrkimyksenä onkin todellisuuden ymmärtäminen ja hallitseminen siitä saatavissa olevan empiirisen ja kulttuurisen tiedon kautta. Magian taustalla on usein luonnon kausaalisuhteita koskeva teoreettinen viitekehys, joka on periaatteiltaan rinnastettavissa tieteelliseen ajatteluun. Praktiseen magiaan liittyvät empiiriset menetelmät perustuvat kuitenkin tavallisesti yksittäisten ilmiöiden välillä vallitsevien analogioiden intuitiiviseen havainnointiin eikä tieteelliselle empirismille ominaiseen analyttiseen toistettavuuteen (magia pseudotieteenä).¹⁹ Ymmärrettävistä syistä en ryhdy tässä yhteydessä tarkastelemaan lähemmin magiasta, uskonnosta, tieteestä ja rationaalisuudesta käytyä laajaa tieteellistä keskustelua.²⁰ Magiaa sisältyy tavalla tai toisella esimerkiksi wiccalaisuuteen, uusshamanismiin, satanismiin, eksorsismiin, okkultismiin ja spiritismiin. Kyseisten oppien, liikkeiden ja suuntausten maaginen luonne ilmenee selvimmin käytänteissä, joita ovat arkitietoisuudelta kätkeytyvä tai salatun tiedon ja tietämyksen hankkiminen, tulevaisuuden ennustaminen, yhteydenotto henkimaailmaan ja kosmisiin entiteetteihin sekä erityisominaisuuksia sisältävien kasvien ja kemiallisten aineiden käsitteleminen ja nauttiminen (parantavat yrtit, luontaishoidot ja psykoaktiiviset huumeet). Esimerkiksi Usenetin keskusteluryhmässä wiccalaiset käsittelevät usein uskoa yliluonnolliseen sekä magian luonnetta, vaikutusta ja toimivuutta rituaalien kautta.²¹

Käytännössä lähes jokainen (traditionaalinen) kulttuuri tai yhteisö tekee jonkinasteisen eron maagiseksi ja luonnolliseksi luonnehdittavan kausaalisuuden välillä. Erityisesti kulttuurisesti odottamattomien, ennustamattomien ja hallitsemattomien ilmiöiden on uskottu olevan yhteydessä yliluonnollisiin olentoihin ja voimiin (esimerkiksi noituus oudon sairauden tai hävityn jalkapallo-ottelun selityksenä).²² Maagiset ja luonnolliset kausaalikäsitteet eivät ole keskenään ristiriitaisia, sillä rituaaleissa luonnollinen kausaalisuus esitetään usein tietoisesti metaforien ja analogioiden kautta.²³ Maagisia rituaaleja voidaankin tarkastella puhtaasti symbolisina toimintoina, jotka eivät tähtää konkreettisen ja välittömän päämäärän saavuttamiseen, vaan esimerkiksi yhteisöllisten pelkotilojen ja jännitteiden pitkäkestoiseen hallintaan (universumin dramatisointi).²⁴ Magia on silta myyttisen ja empiirisen todellisuuden välillä, sillä maagisten kausaalikäsitteiden välityksellä voidaan arkipäivän selittämättömät tai kielteiset ilmiöt kytkeä myyttisiin maailmanselityksiin ja käsitteisiin pahan alkuperästä.

Luonnonmukainen uuspakanuus

Uuspakanuus on kattotermi ekologiseen spirituaalisuuteen kytkeytyville uskonnollisille, ideologisille ja maailmankatsomuksellisille liikkeille, joiden ajattelussa ja toiminnassa korostuvat luonnonuskontojen ja/tai esikristillisten uskontojen uskomukset, myytit, symbolit ja rituaaliset käytänteet. Uuspakanallisia liikkeitä, suuntauksia ja ryhmiä yhdistävät käytännössä ainakin jotkut seuraavista tekijöistä:

- 1) Animismi ja panteismi (luonnon pyhittäminen)
- 2) Ihmisen henkisyyden, ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden pyhittäminen
- 3) Jumaluuden käsittäminen osaksi ihmistä ja kaikkea olevaista
- 4) Polyteismi (jumalatar/jumalattaret/jumaluudet)
- 5) Ekologinen ajattelu (ihminen osa luontoa ja sen kiertokulkua)
- 6) Magian harjoittaminen ja kalendaariset rituaalit (vuoden- ja kuunkierto)²⁵

Graham Harveyn mukaan uuspakanallisuudessa luonnon pyhyys ja mystisyys on osa tietoisesti valittua ja julkilausuttua uskonnollista maailmankuvaa.²⁶ Uuspakanoiden polyteistisessä ajattelussa jumallisen käsitetään olevan läsnä kaikessa olevaisessa, mutta kaikkeuden läpäisevä ykseys on perusluonteeltaan materiaalista (energiaa) eikä se sisällä perinteisten korkeuskontojen tapaan käsitystä ihmisen ulkopuolisesta hallitsevasta luojajumalasta. Kysymys onkin ensisijaisesti eri olentojen, voimien ja elementtien elämää ja universaalista jatkuvuutta ylläpitävästä pyhästä vuorovaikutuksesta. Esimerkiksi wiccalaisten symbolisten jumalattarien ja jumaluuksien käsitetään tavallisesti koostuvan sekä ihmisen ulkopuolisesta maailmasta että psykologisesta todellisuudesta. Voidaan tietysti asettaa kyseenalaiseksi symbolisille jumaluuksille osoitettujen rituaalien mielekkyys mikäli wiccalaisuuden maailmankuva on tai olisi pohjimmiltaan materialistinen.

Edellä mainittuja peruseriaatteita soveltavia uuspakanallisia liikkeitä ovat mm. wiccalaisuus, skandinaviseen tai germaaniseen mytologiaan perustuva Heathen (Asatru, Odinist), kelttiläisestä mytologiasta nouseva druidismi sekä ei-eurooppalaisten alkuperäiskansojen uskomusjärjestelmiin tukeutuva uusshamanismi. Nykyisistä eurooppalaisista ja pohjoisamerikkalaisista wicca-suuntauksista keskeisiä ovat Alexandrian ja Gardnerian Wicca sekä erilaisia ekofeministisiä ryhmiä yhdistävä Goddess Spirituality. Laajemmista yksittäisistä pakanallisista ryhmittymistä mainittakoon erityisesti Pagan Federation, joka on näyttävästi esillä internetissä (viite [www-sivuihin](http://www.sivuihin)). Jatkossa keskityn lähinnä wiccalaisuuden käsittelyyn, joka on levinnyt erillisinä verkostoina laajimmalle länsimaissa ja myös Suomessa.

Fiona Bowieta lainaten: ”Contemporary Western Paganism crosses cultures and languages, but usually emphasizes the importance of locality and of ”spirits of place”, as in primal religions.” Uuspakanallisten liikkeiden suosio ja elävä dynaamisuus osoittaa osaltaan, ettei aiemmin oletettu kulttuurievolutionistinen kehitys länsimaissa kulje yksisuuntaisesti korkeuskontojen kautta kohti tieteellistä ajattelua. Materialististen pyrkimysten sekä toisaalta tuonpuoleiseen pelastukseen tähtäävien uskontojen vastatendenssinä on noussut esille vaihtoehtokulttuureja ilmentävien ryhmien suuntautuminen panteistiseen ja yksilötasolla toteutuvaan maagiseen maailmakuvaan.²⁷ Uuspakanallisuuden syntyhistoriaan liittyen mainittakoon, että Pohjois-Amerikan ja Länsi-Euroopan 1960-luvun protestiliikkeiden toimintaan liittyi vahva uskonnollinen ulottuvuus: uusi tietoisuus, uusi henkisyys ja hengellisyys.²⁸ Monet yhteisöllisistä kokeiluista kaatuivat varsin pian omaan mahdottomuuteensa, mutta ne ovat varmasti toimineet esikuvina monille nykyisille uuspakanallisille ryhmittymille. Eri vuosikymmenillä syntyneitä liikkeitä yhdistävänä tekijänä on voimakas kielteinen suhtautuminen vallitsevaan ja hallitsevaan länsimaiseen yhteiskuntaan, jonka arvopohjaltaan vääristyneen maailman valloituksen uskotaan pahimmassa tapauksessa johtavan globaaliseen tuhoon. Huomattakoon, että periaatteessa dogmittomuutta korostavien uuspakanallisten liikkeiden kategorisointiin tiettyihin uskonnollisiin viitekehyksiin tulee suhtautua varauksellisesti. Pakanallisuus onkin kehittynyt perusolemukseltaan pluralistisena traditiona.²⁹

Mielestäni uuspakanallisen luonnon pyhittämisen ja kunnioittamisen lähtökohdat ovat varsin erilaisia kuin todella luonnon keskellä ja osittain myös sen armoilla eläneillä arkaaisilla luonnonuskunnoilla. Väitteeni perustuu siiheen tosiasiaan, että arkaaisilla uskomusjärjestelmillä oli koko (kansan tai heimon) kulttuuria läpäisevä ja hallitseva voima eikä yhteisössä elävän yksilön luontosuhde ollut elämänfilosofinen tai vaihtoehtoinen

elämäntapakysymys siinä mielessä kuin se länsimaissa nykyään ymmärretään. Kärjistettynä uuspakanallisessa ajattelussa luonto näyttäytyy usein ihanteellisena mentaalisenä konstruktiona, joka ilmentää harmoniaa, rauhaa, voimaa ja myönteisiä yksilöllisiä elämyksiä. Sen sijaan luonnonkansojen jokapäiväinen pragmaattinen luontosuhde rakentui keskeisesti ympäristössä esiintyvillä vaaratekijöillä ja kollektiivisille uhkakuvilla. Hallitun kulttuuripiirin ulkopuolelle luontoon ei tavallisesti menty ellei siihen ollut elinkeinollista, rituaalista tms. konkreettista tarvetta. Auringon, kuun, veden, maan, tulen ja tuulen toivottiin olevan suopeita ihmisten hankkeille, mutta aineellisen hyvän tavoittelu ei saanut toisaalta luisua hallitsemattomaan luonnonvarojen riistoon yhteisön hyvinvoinnin kustannuksella. Yhteisöllisessä mielessä kaikella oli aikansa ja paikkansa, työllä, juhlilla ja rituaaleilla. Elämän perusedellytyksiä ylläpitävää luontoa sekä sitä edustavia jumaluuksia pyrittiin kalendaarisesti tai kriisitilanteissa maagisin keinoin hallitsemaan tai lepyttämään.

Mielestäni paluuta luonnonkansojen ehdottomaan animistiseen tai panteistiseen luontosuhteeseen ei ole laajemmassa mittakaavassa enää länsimaissa olemassa. Uuspakanallisilla spirituaalisilla rituaaleilla onkin, liikkeiden jaloja toimintaperiaatteita väheksymättä, lähinnä symbolisia ja yksilöpsykologisia funktioita. Poikkeuksena mainittakoon mm. uuspakanoiden harjoittamat ympäristöaktivismin muodot, joissa rituaalit suoritetaan tietyömailla tai hakkuualueilla passiivisen vastarinnan periaatteiden mukaisesti. Seuraavassa taulukossa pyrin osittain kärjistäen ja yksinkertaistaen hahmottamaan arkaisten luonnonuskontojen ja uuspakanallisten liikkeiden keskeisimpiä eroja:

Arkaaiset luonnonuskonnot	Uuspakanalliset liikkeet
yhteisöllinen valinta (kulttuurisidonnainen)	yksilöllinen valinta (elämäntapa/filosofia)
auktoriteetti myönteisyys (heimo- tai kyläyhteisöä edustavat henkimaailman specialistit, hallitsevat jumal- ja henkiolennot)	auktoriteetti kielteisyys (yksilö on viime kädessä ylin auktoriteetti, yhdistyksissä ja seuroissa kaikki osallistujat voivat olla noitia, druideja tai shamaaneja)
polyteistiset ja hierarkiset uskomusjärjestelmät*	polyteistiset luontokäsitykset (pyhyys ja jumalaisuus on läsnä kaikkialla)
traditioon voimakkaasti sitoutuvia	traditioita vapaasti yhdisteleviä
maagis-uskonnolliset rituaalit	maagis-symboliset rituaalit
yli-inhimillisten entiteettien ja substanssien pyhittäminen	ihmisen, luonnon ja universumin pyhittäminen
elämän jatkuvuus tuonpuoleisessa (henkien) maailmassa	elämän jatkuvuus osana luonnon kiertokulkua
maailman monikerroksisuus ja ihmisen suhde henkimaailmaan (perinteinen shamanismi ja sen sovellutukset)	luonnon monimuotoisuus ja ihmisen suhde orgaaniseen kokonaisuuteen (ekologia)

* 30

Tutkijat ovat usein tulkinneet esimerkiksi Wiccan kuuluvan osaksi New Age -liikettä. Toisaalta ainakin brittiläiset wiccat pyrkivät selkeästi erottautumaan New Agesta. Siteeraan seuraavassa vapaasti Joanne Pearsonin muotoilemia erottelukriteereitä: 1) New Agen lähtökohtana on nykymuotoisen ihmiselämän disfunktionaalisuus, joka on seurausta

instituutioiden yms. auktoriteettien orjuuttaman yksilön itse-tiedostamattomuudesta. Wiccalaiset eivät kuitenkaan koe lähtökohtaisesti elämäänsä ei-toimivaksi vaan pyrkivät vastaamaan myös arkielämän haasteisiin. 2) New Age suhtautuu pakottavaa valtaa käyttäviin auktoriteetteihin kielteisesti ja sen periaatteen mukaan yksilö on aina korkein auktoriteetti (self-spirituality). Wiccalaisuus ei kiellä asiantuntijuuteen tai delegoituun valtaan perustuvia auktoriteetteja. Noitapiirien sisällä rajoitettua valtaa käyttävät papit ja papittaret, jotka toimivat traditiota säilyttävinä ja eteenpäin välittävinä rituaalijohtajina. 3) Wiccalaiset sitoutuvat tavallisesti liikkeeseen ja itsensä kehittämiseen wiccana pitkäjänteisesti. Sen sijaan tulostavoitteisessa New Agessa yksilöt hakevat ymmärrystä ja apua ongelmiinsa erilaisista workshoppeista ja liikkeen toimintaa on luonnehdittu joukoksi lyhytkestoisia terapeutisia harjoitusmuotoja. 4) New Agen periaatteen mukaan ihmisen tulee pyrkiä kohti henkistä täydellisyyttä ja pelastusta. Tämä tapahtuu käytännössä institutionaalista vallasta sekä omasta tyrannisoivasta ja fakkiutuneesta egosta luopumalla. New Age näkee ihmisen luonteeltaan henkisenä ja jumalallisena olentona, joka on vangittu ruumiiseensa ja kelvottomaan aineelliseen maailmaan. Wiccat tavoittelevat puolestaan holistista ja dynaamista luontoyhteyttä, mutta suhtautuvat – ainakin oman tulkintansa mukaan – maailmaan samalla pragmaattisesti ja realistisesti eivätkä miellä kokonaisuuteen olennaisesti kuuluvaa ihmisruumiista kielteisesti. Wiccaan sisältyvien symbolisten jumaluuksien käsitetään koostuvan sekä ihmisen ulkopuolisesta maailmasta että psykologisesta todellisuudesta. Wiccalaiset operoivat näin arkisen maailman ja toisaalta rituaalien ja meditaatiotekniikoiden avulla lähestyttävän maagisen maailman välillä. Metaforisesti kiteytettynä New Agessa perussuunta on pimeästä kohti valoa ja Wiccassa liike tapahtuu pimeän ja valon välillä. Edeltävä lyhyt vertailu on karkea yleistys heterogeenisten ja segmentoituneiden liikkeiden välisistä eroista ja jättää huomioimatta mahdolliset uususkonnolliset yhteneväisyydet. En kuitenkaan paneudu tässä yhteydessä tarkemmin eri tutkijoiden ja liikkeiden edustajien välisiin argumentointeihin tai väittelyihin.³¹

Uuspakanallisuus Suomessa

Uuspakanuuden rantautuminen Suomeen sijoittuu 1980-luvun vaihteeseen. Vuonna 1979 Espooseen perustettiin Center of Mielikki and the Hare, joka keskittyi jumalallisuuden feminiinisen puolen tutkimukseen ja aihepiiristä hankitun tiedon jakamiseen. Suomalaiselle uuspakanallisuudelle on alusta lähtien ollut ominaista suomalaisen folkloren ja kalevalaisen myyttisen mielikuvaston hyödyntäminen.³² Toisaalta keskeisimmät vaikutteet on epäilemättä ammennettu uusnoituutta, shamanismia, okkultismia ja luonnonuskontoja käsittelevästä kansainvälisestä kirjallisuudesta. Suomessa toimii nykyisin muutamia uuspakanallisia yhdistyksiä, joista keskeisimpinä mainittakoon Lehto ry. (Helsinki 1998) ja Pakanaverkko ry. (Turku 1999). Varsinaisia tunnustuksellisia wiccalaisia on Suomessa arviolta muutamia satoja ihmisiä. Väljästi määritellen uuspakanallisesta uskonnollisuudesta ja elämäntavasta kiinnostuneita on varmasti huomattavasti suurempi joukko, sillä osa pakanoista ja noidista toimii yksityisesti tai ainoastaan muutaman hengen sitoutumattomissa ja huomaamattomissa ryhmissä. Medioissa suomalaisia wiccoja on käsitelty varsin pinnallisesti ja toimittajien kiinnostus on kohdistunut lähinnä liikkeen näkyvimpiin ja ”valokuvauksellisimpiin” ilmenemismuotoihin eli noitapiirien juhliin ja rituaaleihin.

Lehto on Suomessa asuville luonnonuskovaisille ja luonnonuskonnoista kiinnostuneille tarkoitettu uuspakanahenkisen yhdistys, jonka tarkoituksena on parantaa luonnonuskontojen

tuntemusta sekä yhteiskunnallista asemaa Suomessa. Lehto toimii yhdistävänä tekijänä erilaisten luonnonuskontojen harjoittajien välillä sekä tukee luontoa kunnioittavaa elämäntapaa. Yhdistyksessä oli noin 110 jäsentä toukokuussa 2002. Mainittakoon, ettei Lehdon jäseneksi hyväksytä henkilöitä, jotka nimittävät itseään saatananpalvojiksi tai satanisteiksi. Yhdistyksen rekisteröimisen helpottamiseksi ja värien konnotaatioiden välttämiseksi yhdistys halusi jo sen perustamisvaiheessa välttää pakana termin käyttöä. Yhdistyksen www-sivuilla kerrotaan pakanoita löytyvän ympäri Suomea, mutta hengenheimolaisten löytäminen on yllättävän vaikeaa jopa omalta asuinpaikkakunnalta. Kontaktien löytämiseksi yhdistyksen jäsenet järjestävät paikallistapaamisia ja yhdistyksen kontaktihenkilöitä löytyi toukokuussa 2002 yhteensä 25 paikkakunnalta. Lähes puolet kyseisistä kontaktihenkilöistä näytti käyttävän www-sivuilla pakana- tai noita-nimeään esim. Akiram, Thuleia, Hopeakäärme, Unikko, Nandor, Sagarus, Kuunvirta ja Dandelion.³³ Metsola - Suomen luonnonuskonnollinen foorumi on toiminut Internetissä puolestaan vuodesta 1998. Metsola (Marko Grönroos) ylläpitää edellä mainitun yhdistyksen keskustelu-postituslistaa, jossa oli huhtikuussa 2000 noin 160 jäsentä, mutta listaa aktiivisesti lukevien määrää ei tällä hetkellä tiedetä.

Voidaan kysyä missä määrin angloamerikkalaisella kulttuurialueella syntyneellä ja kehittyneellä uuspakanallisuudelle on ollut sosiaalinen tilaus suomalaisessa kulttuurissa, jossa metsällä, luonnolla ja niihin liittyvillä traditioilla on aina ollut vankka jalansija. Suomalaisessa sielunmaisemassa ja kulttuurikeskustelussa kalevalaisella kulttuuriperinnöllä ja laajemmin tarkasteltuna suomalais-ugrilaisuudella on ollut merkittävä asema jo lähes 200 vuoden ajan. Totuuden nimissä on todettava, että luterilaistunut raivaajakansa on kaiken hyvän ohella myös vihannut kehityksen ja hyvinvoinnin esteenä olevia metsiä, soita ja petoeläimiä. Kansanomaisessa kontekstissa suomalaisen perinnekulttuurin arkaaisuudesta ja luonnonuskonnollisuudesta on osoitetuksena tietäjyyden ja kansanparannuksen vaikutuksen ulottuminen aina meidän päiviimme saakka.³⁴ Edeltävät seikat huomioiden muualla Euroopassa tuotettujen tai elvytettyjen folklore-ainesten hyödyntämiseen ei ole ollut Suomessa erityistä tarvetta B ei ainakaan laajemmassa uskonnollisessa mielessä. Kärjistettynä voitaneen todeta, ettei uuspakanallisuuden harjoittaminen edellytä Suomessa ulkoapäin plagiointia ja eri traditioiden luovaa sekoittamista vaan rikkaaseen suomalaiseen folkloreen ja myyttiseen mielikuvastoon perehtymistä. Toisaalta kasvukeskuksissa asuvien tiedostovien nuorten huoli luontosuhteen katkeamisesta ja luonnon globaalista tuhoutumisesta on mahdollistanut uusien ekologis-uskonnollisten liikkeiden rantautumisen myös Suomeen. Yhteenvetona voitaneen todeta, että uuspakanallisuuden vaikutus suomalaiseen uususkonnollisuuden kenttään on ollut varsin vähäinen. Arviot liikkeiden varsin vähäisistä kannattajamääristä tukevat mielestäni käsitystä.

Uusshamanismi

Uusshamanismin leviämiseen 1970-luvulta lähtien USA:ssa ja Euroopassa ovat vaikuttaneet keskeisesti ympäristöaktivismi, kiinnostus etnisiin luonnonuskontoihin ja shamanistisiin ekstaasitekniikoihin, populaari antropologia (eturivissä Castaneda ja Harner) sekä New Age -liikkeen erilaiset muodot. Akateemisissa piireissä urbaanin shamanismin autenttisuuteen, alkuperäisten perinteiden välittymiseen ja jatkumiseen on suhtauduttu usein kriittisesti. Toisaalta nuorenpolven tutkijat ovat korostaneet uuspakanallisuutta toteuttavien ihmisten oikeutta oman uskonnollisuutensa ja elämäntapansa itse-määrittelyyn osana vanhojen

traditioiden dynaamista elvyttämistä ja uudelleen muotoilua.

Suomessa on 1980-luvulta lähtien järjestetty useita kymmeniä shamanistisia workshoppeja ja kursseja, mutta organisoitumattomana ja osittain ”luontoon vetäytyvänä” liikkeenä uusshamanismi on jäänyt varsin marginaaliseksi ja julkisuudessa näkymättömäksi ilmiöksi.³⁵ Suomessa vuodesta 1994 toiminut Shamanic Centre in Finland on verkosto niille, jotka 1) työskentelevät shamanistisesti itsensä tai muiden hyväksi, 2) ovat kiinnostuneita shamanismin käytännöllisestä ja eettisistä sovellutuksista nyky-yhteiskunnassa, 3) haluavat tietoa menneestä ja nykyisestä shamanismista, 4) haluavat antaa tukea tai osallistua itse ihmisten shamanistiseen auttamiseen, 5) haluavat olla osallisina nykyisistä shamanistisista käytännöistä kasvavaan tietämykseen joko tutkimuksen tai omakohtaisen kokemuksen kautta sekä 6) haluavat jakaa shamanistisen tietämyksen toisten kanssa.

Puheenjohtaja Jaana Kourin mukaan seuran jäsenet toteuttavat parantavaa ja yhteisöllistä shamanismia eli ns. ydinshamanismia. Seura määrittelee shamanismiin liittyvän tietoinen animistinen käsitys siitä, että kaikilla eläimillä, kasveilla, kivillä ja paikoilla on sielu. Uuspakanallisen kentän fragmentaarisuutta ja hajaantuneisuutta korostaa se, ettei Shamaaniseuralla ole juurikaan yhteyksiä muihin uuspakanallisiin liikkeisiin Suomessa. Shamaaniseurassa oli toukokuussa 2002 noin 100 maksavaa jäsentä, joista valta-osa oli naisia. Viime vuosina toimintaan on tullut mukaan uusi alle kaksikymmenvuotiaitten sukupolvi, josta naisia ja miehiä on lähes yhtä paljon.

Shamaaniseuralla www-sivujen kautta markkinoitavilla kursseilla voi tutustua perinteisiin shamanistisiin tapoihin, joilla pyritään siirtymään muuntuneeseen tietoisuuden tilaan (rummutus, laulu ja tanssi). Kurssien opettajana toimiva Kouri korostaa, ettei shamanismi ole seuran harjoittamassa muodossa uskonnollinen liike vaan elämäntapa. Käytännössä shamanististen tekniikoiden rituaalinen harjoittaminen voi kuitenkin johtaa uskonnollisluontoisiin kokemuksiin. Seura korostaa, että kaikilla ihmisillä on potentiaalinen kyky tehdä shamanistinen matka, mutta shamaaniksi ei voi tulla ilman kutsumusta. Käsitys yksilön erityisestä shamanistisesta lahjasta, kutsumuksesta tai verenperinnöstä on keskeinen arkaaisille luonnonuskonnoille – usein voidaan jopa puhua shamaanin raskaaseen ja vastuulliseen rooliin joutumisesta. Keskeisellä sijalla seuran järjestämällä peruskurssilla ovat parantamisharjoitukset sekä tutustuminen shamanismiin sisältyvään etiikkaan ja suomalaisen perinteen kautta hahmottuvaan shamanismiin. Jatkokursseilla tutustutaan puolestaan suomalaisten ja muiden kansojen shamanistiseen tarinankerrontaan, runonlaulantaan ja loitsuperinteeseen. Kastanedilaiseen tapaan kurssien aikana etsitään luonnosta ns. voimapaikkoja ja jatkokurssilaiset voivat suorittaa näynetsinnän tai nk. ulkona-istumisen iltahämärästä päivännouluun. 1990-luvulta lähtien kursseille on varsinaisten jäsenten lisäksi osallistunut arviolta 200–300 henkilöä. Osallistujia on ollut kaikista ikäluokista n. 20–70 -vuoteen. Kurssille osallistumisen syitä ovat yleisen aihepiiristä kiinnostuneisuuden ohella isovanhemmilta tai vanhemmilta välittynyt perinne tai kosketus aihepiiriin sekä uusien kokemusten, tietojen ja taitojen etsiminen. Jotkut hakevat myös parannusta tai tasapainoa elämäänsä, vaikka kurseja ei ole suoranaisesti tarkoitettu terapiakursseiksi. Todennäköisesti Suomessa ei toimi muita shamanistisia traditioita käytännössä toteuttavia yhdistyksiä ellei mukaan lasketa nk. kalevalaista kansanparannusta harjoittavia tahoja.³⁶

Epilogi

Nykyinen pakanallisuus ammentaa käyttövoimansa teknologian hallitsemassa maailmassa ja pluralistisessa yhteiskunnassa elävän ihmisen vieraantumisen perinteisistä uskonnoista, luonnosta ja jaetusta eettisestä yhteisöllisyydestä. Starhawk käsittää communityn pitävän sisällään ihmiset, eläimet, kasvit, maaperän, ilman, veden ja elämää ylläpitävät energia systeemit.³⁷ Uuspakanallisuudessa korostuukin rituaalisen, emotionaalisen ja intellektuaalisen yhteyden kokeminen luontoon ja sitä edustaviin voimiin sekä ihmisen käsittäminen osaksi ekologista kiertokulkua. Huomattakoon, ettei sykliisyys merkitse uuspakanoille ilmiöiden ja tapahtumien mekaanista toistumista: ”A Cycle is a spiral combining both linearity and circularity: repetition and change, growth and stability”.³⁸

Laajemmin tarkasteltuna uuspakanallisuus pyrkii perinteisten uskontojen tapaan antamaan vastauksia ihmiselämän keskeisiin peruskysymyksiin, mutta se ei tarjoa seuraajilleen pelastusta tai kadotusta tuonpuoleisessa. Niin ikään uuspakanat eivät pyri rakentamaan utopiamaailmaa tai sulkemaan yhteisöään pois pahasta ja tuhoon tuomitusta ulkomaailmasta. Uuspakanalliset liikkeet eivät ole massojen uskontoja eivätkä se sellaisiksi halua tullaakaan. Tähän ovat keskeisinä syinä spirituaalisen itsenäisyyden ja yksilöllisyyden korostaminen sekä kielteinen suhtautuminen kansanjoukkoja hallitseviin dogmeihin ja perinteisiin auktoriteetteihin. Tätä kautta on vaikea uskoa uuspakanoilla olevan, hyvistä pyrkimyksistään huolimatta, todellista laajamittaista mahdollisuutta vaikuttaa esimerkiksi heitä kiinnostaviin globaaleihin ympäristökysymyksiin. Toisaalta vanhan viisauden mukaan pienistä puroista syntyy suuri joki. Uuspakanallisuus tuleekin nähdä osana laajempaa uskonnollis-yhteiskunnallista liikettä kohti kestäväää henkistä ja ekologista kehitystä.

LÄHTEET

- Anttonen, Veikko (1992), *The Concept of Folk Religion in Religious Studies* (offprint). *Ethnographica et Folkloristica Carpathica* Tom. 7–8. Eds. Elek Bartha and József Kotics. Debrecen.
- (1996), *Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Arpo, Robert (2001), Pakanallista menoa. Yhteisö ja tekstuaaliset konfliktit UseNet-keskusteluryhmässä. Teoksessa *Minä? Missä? Milloin? Kolmetoista tulkintaa identiteeteistä*. Sivut 191-213. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Bowie, Fiona (2000), *The Anthropology of Religion*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Dundes, Alan (1977), Who Are the Folk? Teoksessa *Frontiers of Folklore*. Ed. William R. Bascom. Westview, Boulder, CO.
- Durkheim, Émile 1980, *Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä* (1. painos 1912). Tammi, Helsinki.
- Evans-Pritchard, E. E. (1972), *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* (1st ed. 1937). Clarendon Press, Oxford.
- (1987), *Theories of Primitive Religion* (1st ed. 1965). Greenwood Press, Westport, CT.
- Frazer, James George (1976), *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion. Part I, The Magic Art and the Evolution of Kings* vol. I (1st ed. 1911). New York.
- Harva, Uno (1916), *Jumaluskon alkuperä*. Otava, Helsinki.

- Harvey, Graham (1997), *Contemporary Paganism. Listening People, Speaking Earth*. New York University Press, New York.
- Heelas, Paul (1996), *The New Age Movement*. Blackwell, Oxford.
- Heino, Harri (1984), *Mihin Suomi uskoo*. WSOY, Helsinki.
- Hill, Donald R. (1987), Magic in Primitive Societies. Teoksessa *The Encyclopedia of Religion vol. 9*. Ed. in chief Mircea Eliade. Macmillan, New York.
- Honko, Lauri (1960), Varhaiskantaisten taudinselitykset ja parantamisnäytelmä. Teoksessa *Jumin keko*. Toimittanut Jouko Hautala. Tietolipas 17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hästesko, F. A. (1918), *Länsisuomalainen loitsurunous*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Junnonaho, Martti (1996), *Uudet uskonnot B vastakulttuurista ja vaihtoehtoja. Tutkimus TM-, DLM- ja Hare Krishna -liikkeistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ketola, Kimmo (2001), Uudet uskonnolliset liikkeet. Katsaus käsitteisiin, luokitukseen, teorioihin ja tilastoihin. Teoksessa *Vanhat jumalat - uudet tulkinnat. Näköaloja uusien uskontoihin Suomessa*. Toim. Jussi Niemelä. Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos, Helsinki.
- Klemettinen, Pasi (1997), *Mellastavat pirut. Tutkimus kansanomaisista pähölais- ja noituuskäsityksistä Karjalan kannaksen ja Laatokan karjalan tarinaperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Malinowski, Bronislaw (1954), *Magic, Science and Religion and Other Essays* (1st ed. 1948). Doubleday, New York.
- Mauss, Marcel (1972), *A General Theory of Magic* (1st ed. 1950). Routledge & Kegan Paul, London.
- Middleton, John (1987), Theories of Magic. Teoksessa *The Encyclopedia of Religion vol. 9*. Ed. in chief Mircea Eliade. Macmillan, New York.
- Pearson, Joanne (1998), Assumed Affinities: Wicca and the New Age. Teoksessa *Nature Religion Today: Paganism in the Modern World*. Eds. Joanne Pearson, Richard H. Roberts and Geoffrey Samuel. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Penner, Hans P. (1989), Rationality, Ritual, and Science. Teoksessa *Religion, Science, and Magic : in concert and in conflict*. Eds. Jacob Neusner, Ernest S. Frerichs and Paul Virgil McCracken Flesher. Oxford University Press, New York.
- Russell, Jeffrey Burton (1987), Witchcraft. Teoksessa *The Encyclopedia of Religion vol. 15*. Ed. in chief Mircea Eliade. Macmillan, New York.
- Saari, Heikki (2000), On Magic, Religion, and Rationality. Teoksessa *Beyond the Mainstream. The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia, and Russia*. Ed. Jeffrey Kaplan. Studia Historica 63. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sjöblom, Tom (2000): Contemporary Paganism in Finland. Teoksessa *Beyond the Mainstream. The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia, and Russia*. Ed. Jeffrey Kaplan. Studia Historica 63. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sohlberg, Jussi (2001), Moderni magia. Teoksessa *Vanhat jumalat - uudet tulkinnat. Näköaloja uusiin uskontoihin Suomessa*. Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos, Helsinki.
- Starhawk (1989), *The Spiral Dance. A Rebirth of the Ancient Religion of the Great Goddess*. 10th Anniversary Edition, Revised and Updated. Harper, San Francisco, New York.
- Stark, Laura (1994), Popular religion in Southern Europe: a survey of recent anthropological research. *Suomen Antropologi* 4, sivut 34–50.
- Yoder, Don (1974), Toward a Definition of Folk Religion. *Western Folklore vol. 33 No. 1*. The University of California Press, Berkeley.

WWW-sivut

Sohlberg, Jussi: Länsimainen uuspakanaus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon www-sivut. <<http://www.ev1.fi/kkh/kuo/klk/uu/lansimainenuuspakanaus.htm>> 7.5.2002.

Lehto - Suomen Luonnonuskontojen yhdistys ry. <<http://fly.to/lehto>>. 7.5.2002.

Metsola - Suomen luonnonuskonnollinen foorumi. <<http://www.funet.fi/~magi/metsola/>> 16.5.2002.

Liitti, Vesa, Korvela, Marko & Talvinen, Krister (1999), Luonnonuskontojen harjoittajien maailmankuvan keskeiset teemat. Turun yliopiston uskontotieteen ja kulttuuriantropologian kenttätökurssi. Metsolan - Suomen luonnonuskonnollisen foorumin www-sivut. <<http://www.funet.fi/~magi/metsola/arkisto/muut/kenttis.html>> 8.3.2002.

Suomen shamaaniseurain www-sivut (Shamanic Centre in Finland). <<http://www.zoo-gate.fi/~hanne.vaarama/shamaweb/shamaframes.html>> 16.5.2002.

Witch's Brew: Witchcraft Dictionary. <<http://www.witches-brew.com/dictionary>> 7.5.2002.

VIIITTEET

1. Ks. Anttonen 1992, 262; 1996, 38, 54.
2. Ks. Bowie 2000, 127.
3. Dundes 1977, 22.
4. Ks. Yoder 1974, 14.
5. Klemettinen 1997, 113.
6. Vrt. Honko 1960, 50-51; Evans-Pritchard 1972, 80-81; 1987, 109-110.
7. Stark 1994, 34-50.
8. Ks. Ketola 2001, 11-13.
9. Junnonaho 1996, 192.
10. Arpo 2001, 192.
11. Saari 2000, 313.
12. Mauss 1972, 141.
13. Ks. Liitti, Korvela & Talvinen 2002.
<<http://www.funet.fi/~magi/metsola/arkisto/muut/kenttis.html>>.
14. Witch's Brew: Witchcraft Dictionary. <<http://www.witches-brew.com/dictionary>>.
15. Ks. Sohlberg 2001, 215.
16. Harvey 1997, 88-89.
17. Harvey 1997, 123.
18. Vrt. Frazer 1976, 52-214; Durkheim 1980, 312-322; Harva 1916, 13-21; Hästesko 1918, 16-18.
19. Ks. Frazer 1976, 224-225; Malinowski 1954, 85-87; Mauss 1972, 143; Russell 1987, 415.
20. Ks. Saari 2000, 309-318.
21. Arpo 2001, 206.
22. Vrt. Penner 1989, 11-12.
23. Hill 1987, 89.

24. Rituaalin symbolistista lähestymistapaa edustavat mm. J.H.M. Beattie, Clifford Geertz, Mary Douglas ja Victor Turner (ks. Middleton 1987, 83; Penner 1989, 14-15).
25. Ks. Sohlberg 2002, <<http://www.evl.fi/kkh/kuo/klk/uu/lansimainenuuspakanuus.htm>>.
26. Harvey 1997.
27. Bowie 2000, 27-28.
28. Ks. Junnonaho 1996, 45-47.
29. Harvey 1997, 2.
30. Toisaalta esimerkiksi Heathenien polyteistiset käsitykset perustuvat skandinavista tai germaanisista jumalista ja jumalattarista koostuviin mytologioihin.
31. Personin kriteerit perustuvat Paul Heelaksen käsityksiin New Agesta. Pearson 1998, 45-56; Heelas 1996.
32. Heino 1984, 280; Sjöblom 2000, 228; Sohlberg 2002, <<http://www.evl.fi/kkh/kuo/klk/uu/lansimainenuuspakanuus.htm>>
33. <<http://fly.to/lehto>>
34. Ks. Sjöblom 2000, 228-229.
35. Heino 1984, 35-36; Sjöblom 2000, 231.
36. <<http://www.zoo-gate.fi/~hanne.vaarama/shamaweb/shamaframes.html>>
37. Starhawk 1989, 11.
38. Harvey 1997, 46.